

بررسی میزان تأثیرگذاری آرم، علایم، نشان و درفش

نظامی بر روحیه و اعتماد به نفس نظامیان

جواد فقیهی پور^۱

منصور افشارپور^۲

چکیده

یکی از چالش‌های فعلی یگان‌های نظامی، حفظ و تقویت روحیه نیروی انسانی، برای انجام رسالت و مأموریت‌های سازمانی خود است، لذا در این میان عوامل و مؤلفه‌های بسیاری بر روحیه افراد، تأثیرگذار است که از جمله آنها می‌توان به مواردی؛ نظیر سلامتی، بهداشت، غذای خوب، استراحت مناسب، خواب کافی، آرمان بالا، اعتماد به نفس، ایمان و اعتقاد اشاره نمود. روحیه در فرآیند روابط انسانی اهمیت خاصی دارد که می‌تواند نمایانگر وضع کلی روابط انسانی در یک سازمان باشد. روحیه مجموعه‌ای از احساسات، عواطف و طرز فکر آدمی است و در مواردی آن را با رضایت‌مندی شغلی مترادف، ذکر کرده‌اند.

از دیدگاه روان‌شناسان، روحیه عبارت است از عکس‌العمل عاطفی و ذهنی که شخص در باب محیط و کار خود دارد. نگاهی اجمالی به موارد بالا، این نکته را به ذهن می‌رساند که آیا آرم و علایم، نشان و درفش نظامی می‌تواند به عنوان منبعی برای ایجاد اعتماد به نفس بین کارکنان نظامی و در راستای حفظ و تقویت روحیه عمل نماید؟ سؤال اصلی تحقیق بدین‌گونه بیان می‌گردد که چه رابطه‌ای بین آرم، علایم،

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

۲- کارشناس ارشد مدیریت دفاعی.

نشان و درفش نظامی و روحیه نظامیان وجود دارد؟ به سخن دیگر، هدف از پژوهش حاضر، بررسی میزان تأثیرگذاری آرم، علائم، نشان و درفش نظامی بر روحیه نظامیان است.

جامعه این پژوهش، کلیه فرماندهان، کارکنان و دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع) در سال ۱۳۸۹ می‌باشند. با توجه به جامعه آماری، نمونه‌ای به حجم ۳۸۵ نفر از بین فرماندهان، کارکنان و دانشجویان به روش تصادفی - خوشه‌ای انتخاب گردید. به منظور جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه محقق ساخته و برای تحلیل داده‌ها از بسته نرم افزاری SPSS استفاده گردید. یافته‌ها نشان داد که ابعاد آرم، علائم، نشان و درفش نظامی بر روحیه و اعتماد به نفس نظامیان تأثیر بسزایی دارد؛ به عبارت دیگر چگونگی و کیفیت ساختار ظاهری، میزان ارزش و جایگاه، کارکرد، مفاهیم و فلسفه‌های وجودی آرم و علائم، نشان، درفش نظامی، با میزان روحیه و اعتماد به نفس رابطه مستقیمی دارد.

واژگان کلیدی: آرم، نشان، درفش، روحیه، اعتماد به نفس.

مقدمه

بی‌شک، یکی از مهمترین خواسته‌های جامعه، وجود امنیت است؛ تا افراد آن بتوانند در سایه امنیت و آرامش حاصل از آن، به ارتقای ابعاد معنوی و مادی زندگی خود بیندیشند و هر چه بهتر در جهت رشد و تعالی گام بردارند. تحقق چنین امری، با توانمندی و اقتدار نیروهای نظامی رابطه تنگاتنگ دارد. البته باید اذعان داشت که در این راستا، سطح بالای روحیه نظامیان در برقراری هر چه بهتر این آرامش و امنیت، نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند.

بنابراین سطح روحیه و انگیزه یک نظامی در استفاده از پیشرفته‌ترین سلاح‌ها و تجهیزات در پیشبرد این هدف تأثیرگذار است؛ به عبارتی، هنگامی که یک نظامی به سلاح ایمان، روحیه و انگیزه قوی تجهیز شود، در کنار آموزش خوب و ملزومات جنگی متناسب، مطمئناً دارای کارایی و اثربخشی بالایی خواهد بود. عوامل بسیاری بر روحیه مذکور تأثیرگذار می‌باشند که آنها را می‌توان به عوامل جسمی و روحی تقسیم نمود. در گذر از این موضوع می‌توان به تأثیر آرم، علایم، نشان و درفش نظامی بر سطح اعتماد به نفس و روحیه یک نظامی از یک منظر موشکافانه و محققانه نگریست. مقاله حاضر، تحقیقی تفصیلی را به منظور بررسی این موضوع در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد.

ادبیات موضوع، چارچوب نظری

الف - روحیه

یکی از مهمترین موضوعات انسانی برای موفقیت در هر زمینه‌ای، به ویژه در عملیات نظامی و نیل به قدرت نظامی «روحیه»^۱ است. در تعریفی روحیه را به عنوان توانایی انجام کار در شرایط و اوضاع دشوار با یک ظرفیت محدود توصیف کرده‌اند. به طور

کلی اطمینان داشتن، ثابت قدم و راسخ بودن و فدا کردن نگرش‌های خود در برابر وظایفی که از افراد خواسته می‌شود، ایمان به فرماندهان، اعتقاد به پیروزی، احساس سهمیم بودن در ثمره کار گروهی و وفاداری نسبت به دیگر اعضای گروه، نشانگر روحیه بالا است. روحیه بالا، کیفیتی است که یگان‌های نظامی را در برخورد با بدترین شرایط موفق می‌سازد.

روحیه امری معنوی و شامل فداکاری، شهامت، اعتقاد و میل به حفظ شخصیت و حقیقت است. بدیهی است روحیه به تنهایی نمی‌تواند غذا، سلاح و مواد خام باشد؛ زیرا زنان و مردان را بر می‌انگیزد که بیشتر کار کنند و فداکاری بیشتری در جنگ از خود نشان دهند و به دنبال آن، فرد تا آخرین ذره قدرت ممکن، پایداری می‌کند. بی‌شک روحیه متأثر از ایدئولوژی شخص است. تاریخ پر از شواهدی است که افراد برای وطن، تمامیت ملی، مذهب، دموکراسی، نازیسم، فاشیسم و کمونیسم جان خود را فدا کرده‌اند (مقتدر: ۲۶-۲۷).

روحیه سرباز پر اهمیت‌ترین عامل در جنگ است. جمله معروف ناپلئون مبنی بر اینکه «نسبت قوای روحی به قوای جسمانی سه بر یک است» برای سال‌ها در همه جا ورد زبان سربازان بوده است (ریچاردسون، ۱۳۶۹: ۱). روشن‌ترین اشاره گزنفون به روحیه، در جمله‌ای است که ترجمه آن به قرار زیر است: «من مطمئنم شما می‌دانید که تعداد نفرات و قدرت، باعث پیروزی در جنگ نمی‌شود، بلکه هر ارتشی که با نیروی روحی قوی‌تر به میدان نبرد وارد شود، معمولاً دشمنانش قادر نخواهند بود در مقابل آن ایستادگی کنند». از نظر «فیلد مارشال اسلیم» روحیه قوی یعنی هر فرد در گروهی خواهد جنگید و در صورت لزوم در انجام وظیفه خود تا سرحد امکان، آخرین تلاش خود را خواهد کرد (ریچاردسون، ۱۳۶۹: ۴).

روحیه ممکن است مثبت یا منفی باشد. روحیه مثبت مربوط به کسانی است که از کار و حرفه خود راضی هستند و فکر می‌کنند که خدمت یا خدمات آنها هم برای خود

و هم برای جامعه مفید و مؤثر است و با افراد شایسته‌ای در محیط کار خویش در ارتباط می‌باشند. روحیه منفی را از آن کسانی می‌دانند که یأس و بدبینی در آنان سایه افکنده و بی‌اعتمادی در گفتار و رفتار آنان مشاهده می‌گردد. شیوه نگرش و تفکر افراد و احساس و ادراک آنان نسبت به محیط، از جمله عوامل مؤثر در روحیه است.

مهمترین عامل جنگ، روحیه سرباز است. در میدان نبرد عوامل بازدارنده‌ای وجود دارد تا یک نظامی را از ادامه نبرد سست کند؛ زیرا در آنجاست که انسان در دو راهی حیات و مرگ قرار دارد و در آنجاست که کل وجود و هستی یک نفر مورد تهدید قرار می‌گیرد. از این دو راه یکی را باید انتخاب کند؛ نه تنها انتخاب کند بلکه بایستی با عشق و حرارت تمام، بر سر این انتخاب شوفادار و استوار باقی بماند.

روحیه سرباز، عامل جدیدی نیست که مورد توجه فرماندهان قرار گرفته باشد، بلکه از روزگاران قدیم، روحیه به‌عنوانیک عنصر اساسی در جنگ‌ها شناخته شده است و همواره سرباز شجاع، ترس و بی‌باک مورد تحسین همگان قرار گرفته است؛ در مقابل افراد ترسو که شهامت جنگیدن را نداشته‌اند، مورد مذمت قرار گرفته‌اند. اسکندر برای جلب روحیه سربازانش همواره بین آنها بذل و بخشش می‌کرد و حتی در طول جنگ آنهایی را که نیاز داشتند به سوی وطن‌شان بروند راهی مرخصی می‌کرد؛ زیرا می‌دانست که سربازان بدون انگیزه نمی‌توانند جنگجویان خوبی برای او باشند.

روحیه افراد نظامی را در یک عملیات جنگی می‌توان از دو منظر مورد تجزیه و تحلیل قرار داد:

۱) روحیه فردی: شخص از چنین منظری، تنها به خود و حفظ جان‌ش، به امید بازگشت نزد خانواده‌اش، پس از پایان عملیات می‌اندیشد. سربازی که تنها دارای روحیه فردگرایانه باشد، خطرپذیر نیست؛ به عبارت دیگر عنصر ترس در وی بر شجاعت می‌چربد.

۲) روحیه جمعی (حمیت قسمتی^۱): از این نظر، سرباز در درون یگان نظامی خود مورد توجه قرار می‌گیرد. حمیت قسمتی عبارت است از: وفاداری و افتخار و علاقه‌مندی همراه با اشتیاق اعضای سازمان، نسبت به یگان خویش (رستمی، ۱۳۷۸: ۳۶۱). روحیه جمعی، اعضای یک یگان رزمی هرچند کوچک را، به یکدیگر پیوند می‌دهد و هر یک بقای خود را در بقای جمع می‌بینند. فداکاری در میان افراد زیاد است ولی افق دید آنان محدود به مأموریتی است که به آن گسیل داده شده‌اند. برای این افراد چندان مهم نیست که در سطوح بالاتر فرماندهی یا کشور چه اهدافی دنبال می‌شود. آنچه برایشان اهمیت دارد انجام درست مأموریت محوله و بازگشت پیروزمندانه، با کمترین تلفات و ضایعات به قرارگاه اصلی است.

عوامل مؤثر بر روحیه

روحیه فردی یک نظامی به وسیله عوامل فیزیولوژیکی (جسمی) و از همه مهمتر عامل روحی (روانشناختی)، حفظ و تقویت می‌شود. در ادامه به شرح مختصری از این عوامل می‌پردازیم:

۱) عوامل فیزیولوژیکی (جسمی): سلامت کامل در رأس این عوامل است. دیگر برای سربازان امکان‌پذیر نیست که شعار «عقل سالم در بدن سالم است» را تنها بر زبان جاری سازند و در عمل بدان توجه نکنند. تجربه شوم جنگ‌های «کریمه» و «بوئر» به وسیله یکی از افسران کهنه‌کار بهداری ارتش سلطنتی بریتانیا، سرهنگ جیمز،^۲ در قالب جمله معروفی بدین مضمون در آمده است: «افراد بیشتری به وسیله باکتری کشته شدند تا گلوله‌های دشمن». وجود خدمات پزشکی خوب و دانستن اینکه به یک مجروح، با سرعت و مهارت، امداد رسانده خواهد شد، مقدار بسیار زیادی به تقویت روحیه کمک می‌کند (ریچاردسون، ۱۳۶۹: ۵۴-۵۳). غذای خوب پس از سلامت و

1- Esprit De Corps

2- Colonel H.E.R James

بهداشت اهمیت زیادی دارد به گونه‌ای که سرتیپ برنارد فرگوسن^۱ می‌گوید: نبود غذا یعنی بزرگ‌ترین عامل تخریب روحیه (همان: ۵۵). بهداشت خوب، غذای خوب، سلامتی، استراحت مناسب و خواب کافی، لباس‌های خشک و تمیز، در دسترس بودن حمام از عواملی هستند که موجب به وجود آمدن روحیه بالا می‌شوند. نظر بر این است که ارضای نیازهای اولیه سربازان از قوانین و روش‌ها در میدان جنگ برای آنها اولویت بیشتری دارد. به طوری که یکی از شکایات سربازان در زمان جنگ مربوط به غذا و خواب است. ناپلئون بناپارت^۲ در خصوص اهمیت نیاز افراد به غذا در جنگ می‌گوید: «یکی از مارش‌های نظامی مارش مربوط به شکم سربازان است». چارلز مک دونالد، فرمانده یک گردان پیاده در جنگ جهانی دوم، در جمله‌ای کوتاه چنین می‌گوید: «هیچ وقت برای من اتفاق نیفتاده که روحیه‌ام برابر زمانی باشد که در یگان حمام کرده باشم».

۲) عوامل روحی (روانشناختی): روحیه سرباز به عواملی؛ مانند هدف، داشتن آرمان بالا و آگاهی دقیق از آن، نقش اجتماعی در واحد و داشتن اعتماد به نفس، وابسته است. همچنین یکی از عوامل مؤثر در ایجاد روحیه را ایمان و اعتقاد می‌دانند که می‌تواند موجب افزایش عملکرد نظامی افراد شود. میهن‌پرستی و داشتن ایمان و اعتقاد موجب کاهش خواسته‌ها و نیازهای افسرانی بوده است که دارای این ویژگی‌ها بوده‌اند. از دیگر عوامل مؤثر در روحیه، آموزش است. این عامل نقش محوری در ایجاد روحیه یگان نظامی ایفای کند. گزنفون، نخستین ژنرالی است که درباره روحیه سربازان مطالبی را نوشته. او می‌گوید: «ارواح آنها با خدایانی که در خود داشتند، قویتر بودند». این گفته بر ارزش ایمان مذهبی برای ارتش‌ها و کشورها در زمان جنگ صحه می‌گذارد (ریچاردسون، ۱۳۶۹: ۵۷). عبارت «خداوند توانا در نبرد»

1- Bernard Fergusson

2- Napoleon de Bonaparte

به شکل برجسته‌ای در دستورهای عملیاتی «مونتگمری» نقش بسته بود و آن را نمی‌شد یک عبارت اداری پنداشت؛ بلکه در نقش یک دستیار فرمانده الهی، عمل می‌کرد (همان: ۵۸). تاریخ بدون هیچ‌گونه شک و شبهه‌ای ثابت کرده است که ایمان مذهبی سالم، یک عامل قدرتمند در ایجاد روحیهٔ بالا و پیروزی در جنگ است (همان: ۵۹).

راه‌های ایجاد و تقویت روحیه در واحدهای نظامی

- ۱- تأمین کیفی و کمی نیازهای اولیه؛ مانند تغذیه، خواب، حمام و ..
- ۲- تأمین نیازهای روانی افراد؛ مانند تقویت اعتماد به نفس، احساس مسئولیت و...
- ۳- تقویت ایمان و اعتقاد؛
- ۴- تقویت ارتباطات در واحدهای نظامی؛
- ۵- تقویت همبستگی در واحدهای نظامی؛
- ۶- متجانس کردن واحدهای نظامی.

ب - آرم

۱) تعاریف و مفاهیم

آرم، اشیایی است که منفرداً و یا به صورت افزودن چیز دیگری به متن و زمینه موجود آن را زیباتر کند، به طوری که میل و رغبت هر کسی را به سوی آن جلب نماید (دستورالعمل لباس کارکنان نیروهای نظامی، ۳۷۰:۳). فرهنگ معین، واژه آرم را به زبان فرانسوی این طور معنی می‌کند: نشانه‌ای مشخص و معرف دولت، اداره، مؤسسه، کارخانه. کاربرد واژه آرم در زبان فارسی به جای واژه لوگو^۲ تقریباً متداول است. فرهنگ هزاره لوگو را این گونه معرفی می‌کند: علامت، آرم (مؤسسه و غیره). در فرهنگ لاروس لوگو چنین تعریفی دارد: بازنمایی گرافیک از یک مارک صنعتی یا تجاری. از دیدگاه

1- Arm

2-logo

نشانه‌شناسی دسته‌بندی آرم‌ها بر حسب ترکیب عناصر زبانی و شمایی به صورت زیر انجام می‌گیرد:

الف) آرم شمایی^۱: با ترکیب عناصر شمایی طراحی می‌شوند. اما آرم‌های شمایی سه نوع هستند:

۱- آرم شمایی تصویری^۲ که شباهت زیادی با یک شیء مادی دارد. (مثل سر گاو در کارخانه شیر پاک)

۲- آرم شمایی نموداری^۳ که با یک طرح خلاصه و موجز، سعی دارد مشخصه اصلی فرآورده را نشان دهد. (آرم شرکت توانیر)

۳- آرم شمایی استعاری^۴ که از طریق جایجایی معنایی و با به‌کار گرفتن عنصری معنادار نشان‌دهنده کارکرد یا توانایی مارک یا کالای مورد نظر است. آرم کارخانه خودروسازی پژو که در آن یک شیر، استعاره از قدرت خودرو است، در این مقوله قرار می‌گیرد.

ب) آرم تلفیقی^۵: که از تلفیق عناصر شمایی و نوشتاری ساخته شده‌اند.

نشانه، عنصری بصری است که به منظور معرفی یک موضوع طراحی و ارائه می‌شود؛ به عبارت دیگر «نشانه» هویت بصری یک موضوع است. نشانه جایگزین واژه‌هایی همچون آرم (با کاربرد بیشتر) و مارک است. نشانه می‌تواند در قالب هر عنصر بصری جلوه‌گر شود، ولی به طور مشخص به دو حالت کلی ارائه می‌شود:

-
- 1 -Iconic
  - 2-Imaginal
  - 3-Diagrammatic
  - 4- Metaphoric
  - 5 -Logo Index

۱) نشانه‌های تصویری، نشانه‌هایی هستند که عنصر بصری به کار رفته در آنها تصویر است. این تصویر می‌تواند یک گُل، یک حیوان، یک نماد ملی، سنتی و... یا حتی یک تصویر نامشخص باشد (چگونگی این تصویر را مواردی مانند موضوع و عوامل جانبی تعیین می‌کنند). تصویر مورد استفاده در نشانه‌های تصویری در ارتباط با محدوده فعالیت موضوع، چهار وضعیت ممکن دارد:

۱- تصویر با موضوع ارتباط مستقیم دارد. برای مثال در صورتی که برای یک شرکت تولید خودرو، نشانه‌ای طراحی می‌کنیم، از تصویر یک خودرو سود ببریم؛

۲- تصویر با موضوع ارتباط غیرمستقیم دارد. برای مثال در یک شرکت هواپیمایی از تصویر یک پرنده استفاده کنیم؛

۳- تصویر مطلقاً با موضوع ارتباط ندارد. برای نشانه یک شرکت هواپیمایی از تصویر یک گُل استفاده کنیم؛

۴- تصویر با موضوع از جنبه‌های فرعی ارتباط پیدا می‌کند. برای نمونه، چنانچه در مثال شماره ۳ به جای تصویر گُل از تصویر سر ستون‌های تخت جمشید سود ببریم، اگر چه هر دو عنصر بصری ارتباطی با محدوده فعالیت موضوع (فعالیت‌های هوایی) ندارند، ولی تصاویر تخت جمشید در فرهنگ جامعه ایرانی، ریشه دارد و نوعی ارتباط فرهنگی را با مخاطب برقرار می‌کند.

بدیهی است مناسب‌ترین شیوه گزینش تصویر در نشانه، گزینه شماره ۱ و ۲ هستند. اگر چه به کارگیری موارد ۳ و ۴ نیز قابل پیش‌بینی خواهند بود. نشانه‌های نوشتاری نیز نشانه‌هایی هستند که عنصر بصری آنها حروف، نوشتار و اعداد هستند که توأم با یکدیگر و یا به صورت منفرد ارائه می‌شوند.

۲) نشانه‌های نوشتاری به دو گونه کلی تقسیم می‌شوند:

۱- لگوتایپ^۱: نشانه‌هایی هستند که نوشتار آنها بر اساس نام کامل موضوع است و با طراحی ویژه و غالباً متفاوت از شکل حروف متداول ارائه می‌شوند.

۲- منوتایپ^۲ (منوگرام): نشانه‌هایی هستند که نوشتار آنها حرف ابتدای نام موضوع است و با طراحی ویژه، متفاوت از شکل حروف متداول ارائه می‌شوند.

در طراحی یک نشانه باید چند عامل مورد توجه قرار گیرند که برخی از آنها به شرح زیر است:

۱- سادگی: یک نشانه خوب، اغلب از عناصر بصری اندکی شکل گرفته است. لازم است اشاره شود که منظور از اندک بودن این عناصر، ضرورت پیشگیری از پراکندگی بصری نشانه است.

۲- توازن، تعادل و تناسب: به عبارت دیگر تیرگی و روشنایی سطوح، ضخامت و نازکی خطوط و... باید از توازن و تناسب لازم بهره برده و در اتصال و چیدمان خطوط در کنار یکدیگر، ریتم مناسب داشته باشد.

۳- قابلیت رنگ‌پذیری: یک نشانه در عین آنکه توانایی ارائه با یک رنگ را دارد، هنگام ارائه رنگی، نباید ضعیف شود.

۴- امکان تغییر ابعاد: آرم باید به گونه‌ای طراحی شده باشد که در صورت لزوم بتوان آن را به مقیاس مورد نیاز کوچک یا بزرگ کرد، بدون آنکه شاکله کلی آن آسیب ببیند. نشانه‌هایی که هنگام کوچک شدن اجزای آن غیرقابل تشخیص می‌شوند، آرم‌های ایده‌آلی نیستند؛ همچنین نشانه‌ای که هنگام بزرگ شدن، اجزای آن بد هیبت و خشن می‌شوند.

1- Logo Type

2- Menu Type

۵- ماندگاری تصویری: پیش‌بینی و لزوم کاربرد و انتخاب عناصر بصری که دارای تاریخ مصرف کوتاه مدت نباشند.

۶- گویایی: تصویر کلی باید کاملاً گویا باشد و با تصاویر دیگر اشتباه نشود. طراحی یک گل، به‌گونه‌ای که یک خورشید را تداعی کند و آن خورشید مطلقاً مورد نظر نباشد و نقشی در فعالیت موضوع نداشته باشد، ضعیفی غیرقابل چشم‌پوشی است.

۷- جهت‌قرارگیری: اغلب جهت قرارگیری خود را مشخص کند. در برخی موارد، نشانه‌هایی که برای نخستین بار در رؤیت مخاطب قرار می‌گیرند، ممکن است از چند جهت دارای مفهوم باشند. این مورد در صورتی که ناخواسته و ناخودآگاه از سوی طراح اعمال شود، یک ضعف بزرگ است. البته در نشانه‌هایی که از هر جهت یا از دو جهت مخالف دارای یک فرم تصویری هستند، این امر یک نقطه قوت قابل توجه به حساب می‌آید.

۸- هماهنگی فرهنگی: استفاده از عناصر بصری مرتبط با موضوع و در عین حال ریشه‌دار در فرهنگ جامعه‌ای که آرم برای آن طراحی می‌شود، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد (پهلوان، ۱۳۸۸: ۳۴).

شرح برخی از آرم‌های نژاجا

جدول شماره ۱: شرح برخی آرم‌های نژاجا

ردیف	نام آرم‌های متداول	ردیف	نام آرم‌های متداول
۱	آرم دوره دوم دانشگاه افسری امام علی (ع)	۶	آرم دوره مقدماتی زمینی
۲	آرم دوره اول دانشگاه افسری امام علی (ع)	۷	آرم دوره تخصصی زمینی
۳	آرم دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش	۸	آرم دوره سرپرستی زمینی
۴	آرم دوره عالی زمینی	۹	آرم آموزشگاه نظامی نژاجا
۵	آرم دانشگاه علوم استراتژیک		

شرح برخی از علایم نزاا

جدول شماره ۲: شرح برخی از علایم رسته‌های نزاا (آلبوم شکل رسته‌های آا، ۱۳۷۷)

ردیف	نام رسته	شرح علامت رسته
۱	اداری پرسنلی	یک شمشیر و یک پر که انتهای آن سر قلم و به صورت متقاطع
۲	استحکامات و عمران	طرحی از سوک یک بنا، نشانه‌ای از ساختمان و استحکامات
۳	اطلاعات	سمبل به صورت یک چشم غیرآشکار مدار در مدار، طرح کلی در اصل دو چشم بوده که در ظاهر یک چشم به نظر می‌آید.
۴	الکترونیک	طرحی از مدار حرکت الکترون‌ها، نشانه‌ای از الکترونیک
۵	الهیات و علوم اجتماعی	قلم و کتاب همراه با دو شمشیر متقاطع
۶	آماد	یک مربع در وسط نشانه‌ای از یک انبار و فلش‌هایی در جهات مختلف نشانه توزیع و آمادسانی
۷	بهداشت و درمان	جام و دو مار نشانه فعالیت‌های درمانی و دارویی
۸	پدافند هوایی	صفحه رادار (با وسیله نشانه‌رویی) و هدف‌گیری یک وسیله پرنده
۹	پیاده	دو تفنگ متقاطع نشانه رزم زمینی
۱۰	ترابری	چرخ نشانه حرکت و وسایل نقلیه
۱۱	توپخانه صحرایی و موشک‌ها	دو لوله توپ نشانه‌ای از سلاح اصلی توپخانه
۱۲	حقوق	شمشیر و ترازو نشانه عدالت و قضا
۱۳	خدمات	دو دست که طرحی از یک آچار را ساخته‌اند نشانه کارهای خدماتی و فنی
۱۴	دارایی	دو کلید متقاطع نشانه خزانه‌داری
۱۵	دژبان	دو طپانچه سمبلی از نگهبانی، نظارت و امور دژبانی
۱۶	زرهی	طرحی از یک تانک، اصلی‌ترین سلاح زرهی
۱۷	ش. م. هـ	یک مثلث به نشانه احتیاط و در داخل مثلث کلمه ش م هـ جای گرفته است.
۱۸	صنایع	چرخ دنده و یک مهره نشانه‌ای از صنعت و ساخت
۱۹	رایانه	طرحی از یک رایانه شامل مانیتور و صفحه کلید
۲۰	مخابرات و جنگال	امواج متداخل در یکدیگر نشانه‌ای از مخابرات و جنگ الکترونیکی
۲۱	مکانیک و الکترو مکانیک	چرخ دنده نشانه مکانیک و یک قوس الکتریکی محاط در آن نشانه الکترومکانیک
۲۲	موزیک	طرحی از یک ساز نشانه موسیقی
۲۳	مهمات	یک گلوله انفجاری با فتیله روشن نشانه مهمات جنگی
۲۴	هنر	نقش یک ستاره هشت پر(از نقوش هنری اسلامی) قلم مو و خودنویس علامت امور هنری

علامت درجه‌های نزاچا

جدول شماره ۳: علامت درجه‌های نزاچا (دستورالعمل درجه‌های نظامی، ۱۳۶۹)

ردیف	نام فارسی درجه	نام انگلیسی درجه	نام قدیمی درجه
۱	گروهبان دوم	Sergeant First Class	وکیل
۲	گروهبان یکم	Sergeant Major	وکیل
۳	استوار دوم	2nd Master Sergeant	-----
۴	استوار یکم	Master Sergeant	-----
۵	ستوان سوم	3rd Lieutenant	نایب
۶	ستوان دوم	2nd Lieutenant	نایب
۷	ستوان یکم	1st Lieutenant	نایب
۸	سروان	Captain	سلطان
۹	سرگرد	Major	یاور
۱۰	سرهنگ دوم	Lieutenant Colonel	دگروال
۱۱	سرهنگ	Colonel	مین باشی
۱۲	سرتیپ دوم	Lieutenant Brigadier	-----
۱۳	سرتیپ	Brigadier General	میر پنج
۱۴	سرلشگر	Major General	تومان اغا
۱۵	سپهبد	Lieutenant General	سپهدار
۱۶	ارتشبد	Four Star General	-----

سیر تکاملی آرم دانشگاه افسری

- ۱- قبل از انقلاب: آرم دانشکده افسری، قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، از نظر ساختاری شبیه به آرم کنونی بوده است؛ با این تفاوت که در آن آبه‌ای از قرآن کریم ذکر نگردیده بود. اجزای آرم مذکور متشکل بود از:
  - نمادی از خورشید به صورت نیم‌دایره، به همراه شعاع‌های مینایی؛
  - تاج شاهنشاهی؛
  - کتاب به نشانه علم و دانش؛

- دو عدد شمشیر؛

- دو ردیف خوشه زیتون؛

- رنگ آبی در قسمت بالای آرم؛

- رنگ سرخ در قسمت پایین آرم.

۱- بعد از انقلاب:

الف- در سال ۱۳۶۶، بنا به اوامر امیر حسنی سعدی (فرمانده وقت نیروی زمینی) در اجزای آرم اشاره شده، تغییراتی به عمل آمد. اجزای آرم مذکور عبارتست از:

- کتاب، به نشانه کتاب آسمانی (قرآن کریم)

- دو عدد شمشیر

۲۲- عدد گل لاله، به نشانه ۲۲ بهمن سال ۱۳۵۷، سالروز پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

- رنگ آبی در قسمت بالای آرم، به نشانه آسمان آبی ایران زمین

- رنگ سرخ در قسمت پایین آرم، به نشانه خون سرخ شهیدان

ب- در سال ۱۳۸۸، برابر اوامر فرماندهی محترم دانشگاه (امیر رشیدزاده) و به کوشش مدیریت سنجش دانشگاه، در آرم دانشگاه تغییراتی بسیار ارزنده و مفهومی ایجاد گردید. مفهوم وجودی هر یک از اجزای آن در عبارت زیر خلاصه می‌شود:

«ما دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع) در سایه توجهات

ایزد منان با بهره‌گیری از آیات و دستورات کلام الله مجید و در

پرتوی درخشان سیره و روش ۱۴ معصوم و اعتقاد قلبی به آیه

شریفه: «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَ

اللَّهُ بِمَا تَعْلَمُونَ خَبِيرٌ»* با استعانت از مولای متقیان حضرت علی^(ع)

و با داشتن سربند سبز مزین به نام حضرت علی^(ع) برای حفظ صلح و آرامش در

عرصه کشور اسلامیمان، پاسداری از حرمت خون سرخ شهیدان و برافراشته نگه داشتن پرچم جمهوری اسلامی ایران، در آسمان آبی کشورمان به دو شمشیر علم و فناوری و سپر فولادین ایمان مسلح می شویم».

جدول شماره ۴: شرح علائم و آرم‌های دانشگاه افسری امام علی^(ع)

جزئیات آرم	توضیحات مربوط به آرم
۱ آرم الله	سایه توجهات ایزد منان و توحید و رأس امور بودن «الله»
۲ تصویر قرآن	نماد بهره‌گیری از آیات و دستورات کلام الله مجید در تمام امور
۳ پرتوی نور پشت قرآن با ۱۴ شعاع نورانی	پرتوی درخشان سیره و روش ۱۴ معصوم
۴ لافقی لا علی لا شیف إلا ذوالفقار	استعانت از مولای متقیان حضرت علی ^(ع)
۵ بند سبز زیر نام دانشگاه	سربند سبز مزین به نام حضرت علی ^(ع)
۶ دو شاخه زیتون	صلح و آرامش که در عرصه کشور اسلامیمان را احاطه نموده است
۷ رنگ سرخ	نماد خون سرخ شهیدان که در حمایت دو شمشیر قرار دارد
۸ سه رنگ میانی آرم	نماد پرچم سه رنگ جمهوری اسلامی
۹ رنگ آبی	نماد آسمان آبی کشورمان ایران
۱۰ تصویر دو شمشیر	نماد دو شمشیر علم و فناوری
۱۱ سپر زمینه آرم	با حاشیه نقره‌ای رنگ، نماد سپر فولادین ایمان

ج - نشان^۱

مفاهیم نظری

نشان، نمادی است که با تصویب فرماندهی معظم کل قوا، برابر مقررات و به منظور قدردانی، تشویق و تقویت روحیه در ازای فداکاری، رشادت، ایثار، جانبازی، شجاعت و... به کارکنان نیروهای مسلح اعطا می‌گردد. در این رابطه نیز آیین‌نامه نشان‌های نیروهای مسلح، برای پنج نشان: ذوالفقار، فتح، نصر، شفا و فرهنگ و هنر از طریق ستاد کل نیروهای مسلح تهیه شد که استفاده از آنها و نشان‌نمای مربوطه، می‌بایست سیر

مراحل خاص خود را طی نماید. به علایم دوره‌های طولی، نشانه و به لنت آن نشانه‌نما اطلاق می‌شود. نصب این علایم بر روی البسه کارکنان مستلزم طی دوره‌های مربوطه است.

پیشینه‌های تاریخی

در زمان فتحعلی‌شاه، برای قدردانی از خدمات مردان ایرانی و ایجاد روابط نیکو با اروپاییان نشانی به نام «شیر و خورشید» ساختند و به کسانی که خدمتی شایسته می‌کردند، اعطا می‌شد (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۲۴۴). در جنگ‌های ایران و روس، عباس میرزا، ولیعهد ایران در تبریز، یک نشان نظامی به نام نشان «جلادت» تهیه کرده بود. او به سرداران و سربازانی که در جنگ جانفشانی و فداکاری می‌کردند، آن را اعطا می‌نمود. در یک روی این نشان، پیکره شیر و خورشید تمام رخ «شیر خوابیده و بی‌شمشیر» و سروده: جهاندار عباس، شاه جوان ولیعهدِ والای روشن روان و در روی دیگر آن، شعر زیر نوشته شده است:

هر شیر دل که دشمن شه را عیان گرفت
از آفتاب همت ما، این را نشان گرفت

در سال‌های بعد پادشاهان وقت، این نشان را به نام خود تهیه کردند. چنانچه محمد شاه، فرزند عباس میرزا، این نشان را با دگرگونی‌هایی به کار برده است. او واژه «جهاندار عباس» را پاک کرده و بر بالای خورشید «شاهنشاه انبیا، محمد» را آورد و همچنین شیر، شمشیر به دست ایستاده و خورشید نیمه طالع می‌باشد (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۲۵۵). از اقدامات محمد شاه در سال ۱۲۵۲، تنظیم نظام‌نامه‌ای درباره‌ی اعطای امتیاز و نشان به نام «نظام‌نامه‌ی نشان دولت علیه ایران» است (همان: ۲۶۱). همچنین برای برقراری نظم در درجه‌بندی و اعطای نشان شیر و خورشید و امتیازات دولتی، آیین‌نامه‌ای به نام «قانون‌نامه امتیازات دولتی» تهیه شد. چنین دریافت می‌گردد که نخست در سال ۱۲۷۷ نشان شیر و خورشید در سه درجه پیش‌بینی و به نام‌های نشان «اقدس»، نشان «قدس» و نشان «مقدس»، نامیده شده بود. سپس به ترتیب نشان‌های دولتی دیگر نشان شیر و

خورشید، به پنج درجه تقسیم و شرایط اشخاص دریافت‌کننده ایرانی و نمایندگی‌های سیاسی و دیگران در سال ۱۳۱۱ هجری تعیین گردیده است (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۲۸۹).

نام برخی از نشان‌های رایج در نواج

جدول شماره ۵: نشان‌های رایج در نواج

شجاعت	سربلندی	رازی	ورزش	عالی	دوره اول دا.اف	آموزشگاه نظامی
فتح	لیاقت	دانش	هنر	دافوس	دوره دوم دا.اف	تخصصی
ذوالفقار	جانبازی	ایثار	جهاد	علوم استراتژیک	مقدماتی	سرپرستی

د - درفش یا پرچم^۱

در این بخش به سیر تکاملی درفش در تاریخ ارتش‌ها و حکومت‌های ایران زمین می‌پردازیم.

۱- درفش کاویانی

نخستین اشاره در تاریخ اساطیر ایران به وجود پرچم، در قیام کاوه آهنگر علیه ظلم و ستم آژی دهاک (ضحاک) مطرح شد. در آن هنگام کاوه برای آنکه مردم را علیه ضحاک بشوراند، پیش بند چرمی خود را بر سر نیزه کرد و آن را بالا گرفت تا مردم گرد او جمع شدند. سپس کاخ فرمانروای خونخوار را در هم کوبید و فریدون را بر تخت شاهی نشانید. در پی این پیروزی (برتری و چیرگی فروغ و

روشنایی بر دروغ و تاریکی)، پیش‌بند چرمینی که به دست کاوه بر نیزه افراشته شد و نیروهای شورشگر به زیر آن گرد آمدند، نماد ملتی کهن و درفش سرفراز نیروی فرهنگی پُر بار ایران گردید و نیرو بخش و روشنگر راه ارتشیان ایران به سوی پیروزی و نگاهبانی مرزهای کشور شد (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۳۶).

فریدون پس از چیرگی بر اهریمنان، پیش‌بند چرمین کاوه را که او به هنگام کوبیدن آهن گذاشته، برای جلوگیری از جهش پاره‌های سرخ آهن پیش پای می‌بست و یادآور کوشش نیروهای انقلابی بود، آراست و گوهر نشان کرد. سپس آن را با رنگ‌های سرخ و زرد و بنفش زینت بخشید و نامش را «درفش کاویانی» نهاد (همان: ۳۷). نخستین رنگ‌های پرچم ایران، زرد و سرخ و بنفش بود، بدون آنکه نشانه‌ای ویژه بر روی آن وجود داشته باشد. درفش کاویانی، درفش ارتشی (نظامی) بوده و همواره همراه سپاهیان در جنگ‌ها به کار می‌رفته و مایه نیرومندی روانی لشکریان بوده است. به‌همین انگیزه، نگهداری آن افتخاری بزرگ بود و این سرافرازی ویژه فرماندهان ورزیده و نامدار ایران به شمار می‌رفت (همان: ۴۲).

به روایت اکثر کتب تاریخی، درفش کاویانی زمان ساسانیان، از پوست شیریا پلنگ ساخته شده بود؛ بدون آنکه نقش جانوری بر روی آن باشد. هر پادشاهی که به قدرت می‌رسید تعدادی جواهر بر آن می‌افزود. به هنگام حمله تازیان به ایران، در جنگی که در اطراف شهر نهاوند درگرفت، درفش کاویانی، که نمایانگر شور انقلابی، روح دادجویی و ستیزه و پیکار با اهریمنان، بیدادها و بیگانگی از خویشتن بود، به دست اعراب افتاد و چون آن را همراه با فرش مشهور «بهارستان» نزد عمر بن خطاب بردند، وی از بسیاری گوهرها و جواهراتی که به درفش آویخته شده بود، دچار شگفتی شد.

با فتح ایران به دست اعراب، ایرانیان تا دو‌یست سال هیچ درفش یا پرچمی نداشتند و تنها دو تن از قهرمانان ملی ایران زمین، یعنی ابومسلم خراسانی و بابک خرم دین

دارای پرچم بودند. ابومسلم پرچمی یکسره سیاه رنگ و بایک پرچمی سرخ رنگ داشت؛ به همین دلیل بود که طرفداران آنها راسیاه جامگان و سرخ جامگان می خواندند.

۲- پرچم در زمان هخامنشیان

کهن ترین و استوارترین اسنادی که درباره سازمان سیاسی، اداری و اوضاع اجتماعی و نظامی ایران هخامنشی (۵۵۰-۳۳۰ پ.م.)، در دست داریم پرچم هخامنشیان است (همان: ۷۶). بیرق کوروش عبارت بود از هیکل عقابی زرین با بال‌های گشاده که به نیزه بلندی نصب کرده بودند (دیاکوف، ۱۳۴۶: ۳۵۵).

۳- پرچم در زمان اشکانیان

چون اشکانیان، به طور گسترده تاریخ و اقدامات خود را تبلیغ نکرده بودند و همان اسناد اندکی که از آنان به جای مانده است، توسط دودمان ساسانی نابود گشت، اطلاعات در این باره بسیار اندک است. ولی آنچه که مورخان از خرابه‌های معابد و کاخ‌های آنان به دست آورده‌اند، نشان می‌دهد که درفش ارتش شاهنشاهی و کشوری ایران، بنفش و احتمالاً با طلا و نقره و نقش ازدهایی مزین بوده است. این درفش در بالای نیزه‌ای بلند قرار داشته است. عده‌ای بر این باورند که عقاب در زمان اشکانیان، از مظاهر قدرت و شکوه کشوری بوده است.

پارت‌ها بدون تردید در قرن دوم میلادی، دارای بیرقی ابریشمی بسیار شکوهمند بوده‌اند؛ زیرا رومیان بارها در کتب خود بر شکوه این بیرق، غبطه خورده‌اند. همچنین در این دوران درفش‌هایی دیگر؛ مانند درفش میترا، ازدها پیکر، خورشید، ماه و خورشید، اسب سفید، خوشه زرین استفاده می‌شد.

۴- پرچم در زمان ساسانی

در ارتش ساسانی مانند ارتش‌های پیشین و ارتش کشورهای همسایه، درفش یکی از مهمترین ویژگی‌ها بوده است. هر درفش با رنگ و پیکره‌ای در رده‌های گوناگون ارتش به کار می‌رفته است. امیانوس مارسلینوس^۱ تاریخ نگار نامدار رومی، در مورد بیرق ایران در دوره ساسانی نوشته است: «هنگامی که ایرانیان می‌خواستند به دشمن حمله کنند، بیرقی آتشین بر می‌افراشتند» (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۱۲۸).

درفش بهرام چهارم از یک میله افقی بلند که دو شرابه ضخیم به آن آویخته شده بوده تشکیل می‌شد. در بالای آن حلقه‌ای کوچک قرار داشت. به عبارتی می‌توان گفت که هر یک از شاهان ایران در زمان ساسانی درفش مخصوص خود را داشتند، ولی در باطن همگی شبیه به یکدیگر و در کل شبیه همان درفش کاویانی است. کریستن‌سن، پژوهشگر دانمارکی، در کتاب «ایران در زمان ساسانیان» درباره بیرق‌ها و یگان‌های ارتشی می‌نویسد: واحدهای بزرگ ارتش دوره ساسانی را «گند» می‌گفتند، تقسیمات کوچک‌تر از آن را «درفش» و از آن کوچکتر را «وشت» می‌نامیدند. هر درفشی بیرق مخصوص به خود داشت (کریستن‌سن، ۱۳۳۱: ۳۰۰).

همچنین در این دوران درفش‌هایی دیگر مورد استفاده بوده است مانند: درفش کاویانی ساسانیان، درفش پنج گوی- شاپور دوم، درفش فر، درفش شیرنشان، درفش همای، درفش خورشید، درفش فیل، درفش گراز نشان، درفش اژدها، درفش چهارزبانه، درفش گرگ نشان، درفش ماه و خورشید، درفش قوچ‌پیکر. از نظر مسعودی^۲ کاربرد پیکره جانوران بر روی درفش‌های نظامی نزد برخی از کشورها، بستگی به وضع قرار گرفتن یگان‌ها در آرایش رزمی و تاکتیکی آنها داشته است (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۱۵۵).

1-Ammianus Marcellinus

۲- ابوالحسن علی مسعودی، مرگ سال ۳۴۵ هجری

۵- پرچم پس از ورود اسلام به ایران

الف- پرچم‌های اسلامی: از درفش‌های مهم این دوران، می‌توان به عَلم اشعریان (به روایتی پیامبر گرامی اسلام در روز فتح مکه آن را آماده نمودند)، عَلم امویان (به رنگ سرخ)، عَلم علویان (به رنگ سفید) و عَلم عباسیان (به رنگ سیاه)، اشاره نمود.

ب- پرچم خاندان طاهریان (۲۵۹-۲۰۵ هـ.ق): بیرق طاهریان همچون دیگر فرمانروایان پیشین، از سوی خلیفه واگذار می‌گردید (همان: ۱۷۰).

پ- پرچم خاندان صفاریان (۲۹۶-۲۵۳): بیرق صفاریان بیرقی سه گوش و سیاه رنگ که در میان پرده بیرق، در دایره بزرگی به خط کوفی نوشته‌ای دارد.

ت- پرچم خاندان سامانیان (۳۸۹-۲۶۱): درباره درفش سامانیان هیچ‌گونه اطلاعاتی به دست نیامده است.

ث- پرچم خاندان دیلمیان (۳۸۹-۳۲۳): در بیرق این دوره از عباراتی چون «لا اله الا الله» استفاده می‌شده است.

ج- پرچم خاندان زیاریان (۴۳۵-۳۱۵): به دلیل نبودن سند و مدرک از درفش آنان آگاهی نداریم.

چ- پرچم دوره غزنویان (۴۵۹-۳۵۱): درفش غزنویان دارای پیکره ماه، شیر و همای زرین بوده است.

ح- پرچم دوره سلجوقیان (۵۲۲-۴۳۲): عَلم‌های عصر سلجوقی از پارچه‌های ابریشمین به رنگ‌های سیاه، سفید و سرخ بوده است و شکل شیر، پلنگ، اژدها، ماه و سیمرغ بر آن نقش می‌شده است (همان: ۱۹۶-۱۹۵).

خ- پرچم دوره خوارزمشاهیان (۶۲۸-۴۹۰): از پرچم این دوران نیز آگاهی چندانی نداریم.

د- پرچم شاهان طبرستان (۶۰۲-۵۶۸): عَلم این دوران به رنگ زرد و دارای یک بازِ زرین بوده است.

ذ- پرچم مغولان (۷۳۶-۶۱۶): بیرق چنگیز دارای ۹ دُمِ گاومیش سفید بوده است. مغولان بر سر بیرق‌های خود شرابه‌هایی از موی دُمِ گاومیش مخصوص، معروف به یاک می‌آویختند (نیر نوری، ۱۳۴۴: ۶۷-۶۶).

ر- پرچم دوره تیموریان (۸۰۷-۷۷۲): در این زمان هر لشکر عَلمی داشت با نقش‌ها و رنگ‌های گوناگونی چون نهنگ، ماه، ازدها، هلال ماه.

ز- پرچم دوره قراقوینلو و آق‌قویونلو (۸۸۲-۷۹۲): بیرق قراقوینلو دارای پیکره گوسفند سیاه و بیرق آق‌قویونلو دارای پیکره گوسفند سفید بوده است (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۲۱۱).

۶- پرچم در دوران صفویان (۱۱۴۵-۹۰۷ هجری)

در میان شاهان سلسله صفویان که حدود ۲۴۰ سال بر ایران حاکم بودند، تنها شاه اسماعیل اول و شاه طهماسب اول بر روی پرچم خود نقش شیر و خورشید نداشتند. پرچم شاه اسماعیل یکسره سبز رنگ بود و بر بالای آن تصویر ماه قرار داشت.

شاه طهماسب نیز چون خود زاده ماه فروردین (برج حمل) بود، دستور داد به جای شیر و خورشید تصویر گوسفند (نماد برج حمل) را هم بر روی پرچم‌ها و هم بر سکه‌ها ترسیم کنند. پرچم ایران در بقیه دوران حاکمیت صفویان سبز رنگ بود و شیر و خورشید را بر روی آن زر دوزی می‌کردند. البته موقعیت و طرز قرارگرفتن شیر در همه

این پرچم‌ها یکسان نبوده است. شیر گاهی نشسته بود، گاه نیمرخ و گاه رو به سوی بیننده.

در بعضی موارد هم خورشید از شیر جدا بوده و گاه چسبیده به آن. به استناد «سیاحت‌نامه ژان شاردن»، جهانگرد فرانسوی، استفاده از بیرق‌های نوک تیز و باریک که بر روی آن آیه‌ای از قرآن مجید و تصویر شمشیر دو سر حضرت علی^(ع) یا شیر و خورشید بوده، در دوران صفویان رسم شده است (شاردن، ۱۳۳۵: ۲۲۲). به نظر می‌آید که پرچم ایران تا زمان قاجارها، مانند پرچم اعراب، سه گوشه بوده و به صورت چهارگوش امروزی نبوده است.

۷- پرچم در عهد نادر شاه افشار

نادر که مردی خود ساخته بود، توانست با کوششی عظیم، ایران را از حکومت ملوک‌الطوایفی رها ساخته، بار دیگر یکپارچه و متحد کند. سپاه او از سوی جنوب تا دهلی، از شمال تا خوارزم و سمرقند و بخارا و از غرب تا موصل و کرکوک و بغداد و از شرق تا مرز چین پیشروی کرد. او تجاوز افغان‌ها را از ایران کوتاه نمود. در همین دوره بود که تغییراتی در پرچم ملی و نظامی ایران به وجود آمد.

درفش شاهی یا بیرق سلطنتی در دوران نادرشاه از ابریشم سرخ و زرد ساخته می‌شد و بر روی آن تصویر شیر و خورشید وجود داشت، اما درفش ملی ایرانیان در این زمان سه رنگ سبز و سفید و سرخ با شیری در حالت نیمرخ و در حال راه رفتن داشته که خورشیدی نیمه بر آمده بر پشت آن بود. بر این اساس می‌توان گفت: «پرچم سه رنگ عهد نادر، مادر پرچم سه رنگ فعلی ایران است؛ زیرا در این زمان بود که برای نخستین بار این سه رنگ بر روی پرچم‌های نظامی و ملی آمد، هر چند هنوز پرچم‌ها سه گوش بودند».

۸- پرچم در دوره زندیان (۱۱۹۳-۱۱۷۲)

بیرق در این زمان تقریباً شبیه بیرق دوران افشاریه است.

۹- پرچم در دوره قاجاریه (۱۳۴۴-۱۲۰۹)

می‌توان گفت دوره قاجار، یکی از ننگین‌ترین دوره‌های تاریخی ایران بوده است و ایران به مرز فروپاشی و تجزیه و خرافات‌های ساختگی مذهبی و هزاران گرفتاری دیگر نائل شد. در دوران آغا محمد خان قاجار، سر سلسله قاجاریان،

چند تغییر اساسی در شکل و رنگ پرچم ایجاد کرد؛ یکی اینکه شکل آن برای نخستین بار از سه گوش به چهارگوش تغییر یافت و دوم اینکه آغا محمد خان به دلیل دشمنی که با نادر شاه داشت، سه رنگ سبز و سفید و سرخ پرچم نادری را برداشت و تنها رنگ سرخ را روی پرچم گذارد. دایره سفید رنگ بزرگی در میان این پرچم بود که در آن تصویر شیر و خورشید به رسم معمول وجود داشت؛ با این تفاوت بارز که برای نخستین بار شمشیری در دست شیر قرار داده شد.

در عهد فتحعلی‌شاه قاجار، ایران دارای پرچمی دوگانه شد. یکی پرچمی یکسره سرخ با شیری نشسته و خورشید بر پشت که پرتوهایش سراسر آن را پوشانده بود؛ دیگری استفاده از پرچم سفید رنگ برای مقاصد دیپلماتیک و سیاسی بود. در تصویری که یک نقاش روس از ورود سفیر ایران «ابوالحسن خان شیرازی» به دربار تزار روس کشیده، پرچمی سفید رنگ منقوش به شیر و خورشید و شمشیر، پیشاپیش سفیر در حرکت است. سال‌ها بعد، امیرکبیر از این ویژگی پرچم‌های سه‌گانه دوره فتحعلی‌شاه

استفاده کرد و طرح پرچم امروزی را ریخت. برای نخستین بار در زمان محمد شاه قاجار (جانشین فتحعلی شاه) تاجی بر بالای خورشید قرار داده شد.

در این دوره هم دو درفش یا پرچم به کار می‌رفته است که بر روی یکی شمشیر دو سر امام علی^(ع) (ذوالفقار) و بر دیگری شیر و خورشید قرار داشت که پرچم اول درفش شاهی و دومی درفش ملی و نظامی بود. همچنین در این دوران شیر را که تا آن زمان گاهی خوابیده و گاه نیم‌خفته بود، به پا داشتند و شمشیر را به چنگ او سپردند تا بُرندگی، مردانگی، روشنایی و افروزدگی در خدمت نیرومندی و دلیری قرار گیرد (بختورتاش، ۱۳۸۷: ۲۶۴).

بیرق زمان مظفرالدین شاه قاجار عبارت بود از یک پیکره که در آن شیر، شمشیری به دست چپ گرفته و دم خود را بالا برده و به رنگ زرد و سرخ نقاشی شده بود. بر چهار گوشه پارچه ارغوانی که زمینه نخستین پرچم است در سمت راست و بالای شمشیر «بسم الله الرحمن الرحیم» و در سمت چپ و بالای دم شیر «انا فتحنا لک فتحا مبینا» و در گوشه راست و پایین «نصر من الله و فتح قریب» و در گوشه چپ و پایین در سمت پاهای شیر «ناد علی مظهر العجائب» با رنگ طلایی نوشته شده و در اضلاع پرده پرچم شرابه‌های کوچکی نیز دیده می‌شود (همان: ۴۱۳). در زمان پادشاهی محمد شاه قاجار (۱۲۵۲ هـ.ق) نظام‌نامه‌ای تدوین شد که درباره پرچم ایران چنین نوشته است:

«پس برای هر دولتی نشانی ترتیب داده‌اند. دولت ایران را هم نشان شیر و خورشید متداول بوده است و هم‌اکنون نیز همین است. قریب سه هزار سال بلکه بیشتر از زمان زرتشت همین علامت بوده؛ زیرا نشان آفتاب و نیروی شگفت‌انگیز خداوند است و شیر هم نشان از قدرت و هم برای آنکه اکثر شهرهای ایران در اقلید چهارم واقع است. حرکت شمس هم در فلک چهارم است از این جهت شیر و خورشید را تغییر نداده‌اند و همان قرار سابق امروز برقرار است.»

۱۰- امیرکبیر و پرچم ایران

میرزا تقی خان امیرکبیر، بزرگ مرد تاریخ ایران، دلبستگی ویژه‌ای به نادرشاه داشت؛ به همین دلیل بود که پیوسته به ناصرالدین شاه توصیه می‌کرد شرح زندگی نادر را بخواند. امیرکبیر همان رنگ‌های پرچم نادر را پذیرفت، اما دستور داد شکل پرچم مستطیل باشد (برخلاف شکل سه گوشه در عهد نادرشاه) و سراسر زمینه پرچم سفید، با یک نوار سبز به عرض تقریبی ده سانتی‌متر در گوشه بالایی و نواری سرخ رنگ به همان اندازه در قسمت پایین پرچم دوخته شود و نشان شیر و خورشید و شمشیر در میانه پرچم قرار گیرد، بدون آنکه تاجی بر بالای خورشید گذاشته شود. بدین ترتیب پرچم ایران تقریباً به شکل و فرم پرچم امروزی ایران درآمد.

۱۱- انقلاب مشروطیت و پرچم ایران

با پیروزی جنبش مشروطه‌خواهی در ایران و گردن نهادن مظفرالدین شاه به تشکیل مجلس، نمایندگان مردم در مجلس‌های اول و دوم به کار تدوین قانون اساسی و متمم آن پرداختند. در اصل پنجم متمم قانون اساسی آمده بود: «الوان رسمی بیرق ایران، سبز و سفید و سرخ و علامت شیر و خورشید است» (کمانگر، ۱۳۳۵: ۲۳).

کاملاً مشخص است که نمایندگان در تصویب این اصل شتاب زده بوده‌اند؛ زیرا اشاره‌ای به ترتیب قرار گرفتن رنگ‌ها، افقی یا عمودی بودن آنها و اینکه شیر و خورشید بر کدام یک از رنگ‌ها قرار گیرد به میان نیامده بود. همچنین درباره وجود یا عدم وجود شمشیر یا جهت روی شیر ذکری نشده بود.

در توجیه رنگ‌های به کار رفته در پرچم، به استدلال‌های زیر می‌توان اشاره نمود: سبز، رنگ دلخواه پیامبر گرامی اسلام، رنگ مذهب شیعه و نشانه سبزی، خرمی، شادکامی مردم و نشانه صفای ضمیر دل ملت آزاد منش ایران است، بنابراین رنگ سبز در بالای پرچم ملی ایران قرار گرفت.

در مورد رنگ سفید نیز به این مورد استناد شد که رنگ سفید نماد صلح، آشتی و پاکدامنی است و در زیر رنگ سبز قرار گرفت تا در میانه دو رنگ تند سبز و سرخ همبستگی و تعادل و توازن برقرار کرده باشد. رنگ سرخ نیز به ارزش خون شهید در اسلام و جان باختگان انقلاب مشروطیت و به ضرورت پاسداشت خون شهیدان اشاره دارد. همچنین این رنگ نشان آن است که اگر به حقوق، آزادی، استقلال و ملیت ایران کهن، تجاوز شود، ایرانیان همواره آمادهٔ جانبازی و دفاع از حقوق خویش و استقلال میهن خود می‌باشند و هرگونه آلودگی و ننگ را با خون می‌شویند و از شرافت ملی و کهنسال خود دفاع می‌کنند.

نشان «شیر و خورشید» نیز این گونه توجیه می‌شود که انقلاب مشروطیت در «امرداد»^۱ سال ۱۲۸۵ هجری شمسی (۱۹۰۶ میلادی) به پیروزی رسید؛ یعنی در بُرج آسد (شیر). از سوی دیگر چون اکثر ایرانیان مسلمان، شیعه و پیرو حضرت علی^(ع) هستند و «اسدالله» از القاب ایشان بوده، بنابراین شیر هم نشانه امرداد است و هم نشانه امام اول شیعیان، در مورد خورشید نیز چون انقلاب مشروطه در میانه ماه امرداد به پیروزی رسید و خورشید در این ایام در اوج نیرومندی و گرمای خود است. خورشید نیز بر پشت شیر سوار شد. این شیر و خورشید، هم نشانه حضرت علی^(ع)، هم نشانه ماه امرداد و هم نشانه چهاردهم امرداد؛ یعنی روز پیروزی مشروطه‌خواهان و البته وقتی شیر را نشانه پیشوای امام اول بدانیم، لازم است شمشیر ذوالفقار را نیز به دستش دهیم. بدین ترتیب برای اولین بار پرچم ملی ایران به طور رسمی در قانون اساسی به عنوان نماد استقلال و حاکمیت ملی مطرح شد.

۱ - امرداد: جاودانی، بی‌مرگی

۱۲- پرچم ایران در دوره پهلوی

پس از کودتای ۱۲۹۹ شمسی و تغییر خاندان سلطنتی، تغییراتی در زمینه بیرق ایران صورت گرفت. در زمان قاجار، شیرها به صورت زنی دیده می‌شدند که چشم، ابرو و زلف داشتند و نیز خورشید، چهره بانویی بود که گاهی نیز بر گونه او خال می‌نهادند؛ لذا رضا شاه در طی بخشنامه‌ای دستور داد، شیر پرچم را به صورت چهره‌ای با صلابت و خشمگین ترسیم نمایند و از گذاردن چشم و ابرو برای خورشید خودداری و خورشید را یک نیم‌دایره ساده با پرتو بنگارند. در زمان وی سه نوع درفش وجود داشت:

الف- پرچم دولتی (رسمی ایران): به رنگ سبز و سفید و قرمز با شیر و خورشید و تاج سلطنتی و شمشیر.

ب- پرچم نظامی: به رنگ سبز و سفید و قرمز به همراه شیر و خورشید، تاج شاهنشاهی و شمشیر که اطراف آن را برگ خرما گرفته است.

پ- پرچم ملی: به رنگ سبز و سفید و قرمز بدون شیر و خورشید که برای جشن‌های ملی و دینی برافراشته می‌شد.

۱۳- پرچم ایران بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران

در اصل هجدهم قانون اساسی، مصوب سال ۱۳۵۸ (۱۹۷۹ میلادی) در مورد پرچم گفته می‌شود: «پرچم رسمی ایران به رنگ‌های سبز، سفید و سرخ با علامت مخصوص

جمهوری اسلامی و شعار الله اکبر است». از این رو نماد کنونی پرچم ایران بیان‌کننده محتوای حکومت اسلامی است؛ با تکیه بر این حقیقت که جمهوری اسلامی ایران حلقه

واسطی است در راه حکومت جهانی و آرمانی اسلامی، این طرح بر مبنای کلمه «الله» طراحی شده است.

هلالی‌های این شکل از نقش مبارکی، ریشه می‌گیرد که بارها پیامبر اسلام با شمشیر بر شن‌ها ترسیم فرموده‌اند و بی‌شک نشانی از هدایت الهی در بر دارد. پنج جزء تشکیل‌دهنده علامت که اگر به پنج اصل پایه دین برگردد اصل توحید را در حکم عمود و ساقه اصلی در میان دارند؛ گذشته از آنکه در ترکیب کلی خویش کلمه «الله» را بیان می‌کنند. همچنین عصاره‌ای از کلمه توحید یعنی «لا اله الا الله» را نیز در خود مستتر دارد.

شکل «لا اله الا الله» خطوط هادی هلالی‌های طرح که در یک دایره محاط است، با تداعی نصف‌النهارهای کره زمین جهانی بودن دعوت اسلام را تجسم می‌بخشد. جزء قائم میانی، در ترکیب با شکل ( ) که در خط فارسی و عربی نشانه شدت است شمشیر را تداعی می‌کند، قائم و ایستاده که خود نماد قدرت و استحکام و ایستادگی است. این برداشتی از کلمه حدید یا آهن در قرآن مجید است. (الحدید/ آیه ۲۵)؛ «أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ». ترکیب کاملاً متقارن شکل، بیانی از حالت تعادل و توازن که این نیز برداشتی از کلمه میزان در کلام الله مجید است. (الرحمن/ آیه ۷)؛ «وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ» و بالاخره بزرگ‌ترین و اصلی‌ترین ویژگی لازم و کافی ترکیب طرح، همانا بیان کلمه «الله» است که خود هم قالب است و هم محتوی. همچنین در حاشیه بالا و پایین پرچم کلمه «الله اکبر»، ۲۲ بار تکرار می‌شود و تکرار از ویژگی‌های شعار است.

کلمه «الله اکبر» ۱۱ بار در رنگ سرخ و ۱۱ بار در رنگ سبز یعنی ۲۲ بار تکرار می‌شود و این اشاره‌ای است به ۲۲ بهمن (یازدهمین ماه سال) روزی که این شعار برای انقلاب اسلامی پیروزی آفرید. قالب راست گوشه خط نوشته «الله اکبر» یادی است از کوبندگی این شعار و با همان خطی است (خط بنایی) که شعار «الله اکبر» را بر گنبدها و مناره‌های مساجد نقش می‌کردند و اکنون بر بلندای پرچم ایران نشسته است.

تکرار این شعار در ترکیب کلی پرچم حاشیه‌هایی است که با اتصال به رنگ سفید پرچم، دو رنگ سرخ و سبز را به هم پیوند می‌زند. رنگ سفید نشانه‌ای از توحید است؛ زیرا سفید ترکیب و توحید همه رنگ‌هاست. رنگ سفید متن، رنگ سرخ پرچم را که نشانه خون و جهاد است به رنگ سبز که می‌تواند نمادی از آرمان‌های والای اسلام باشد می‌پیوندد. گویی گل لاله (شکل کلی آرم جمهوری اسلامی ایران شبیه گل لاله است)، در زمین الله اکبر (حاشیه پایین پرچم) و هم زیر آسمان الله اکبر (حاشیه بالای پرچم) روپیده است و این نیز پیام شهیدان اسلام است (بختور تاش، ۱۳۸۷: ۵۷۰-۵۶۹).

۱۴- درفش ارتش جمهوری اسلامی ایران

درفش ارتش جمهوری اسلامی ایران که نشانه انوار ولایت فقیه و مقام رهبری در ارتش جمهوری اسلامی ایران است، در تاریخ ۱۳۶۴/۱/۱۱ به تصویب رسیده و در روز ۲۹ فروردین ماه ۱۳۶۴ همزمان با سالروز بعثت بزرگ‌ترین منجی عالم بشریت حضرت رسول اکرم (ص) به دست مبارک رهبر کبیر انقلاب، به رئیس ستاد مشترک ارتش اعطا گردید تا به عنوان مظهر افتخار در تاریخ ارتش جمهوری اسلامی ایران ثبت گردد. مشخصات درفش ارتش به شرح زیر است:

الف- ابعاد درفش ۱۴۵ × ۱۱۵ سانتی‌متر.

ب- حواشی به پهنای ۱۸ سانتی‌متر به رنگ یشمی و یا رنگ‌های مناسب و مشابه.

پ- پیراهن درفش به رنگ زیتونی دو رو از پارچه‌ای برابر یکی از نمونه‌های استاندارد تحقیقات صنعتی ایران.

در قسمت وسط زیر لبه پایین حاشیه بالایی، هاله‌ای به رنگ زرد طلایی که مظهر ولایت «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» به رنگ مشکی نوشته شده و ۱۲ شعاع نورانی ساطع شده از مظهر ولایت به رنگ زرد طلایی (سمبل ۱۲ امام) ترسیم گردیده است.

- ت- آرم مصوبه ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران که تلفیقی از آرم نیروهای (زمینی، هوایی، دریایی) است در وسط پیراهن درفش قرار گرفته است.
- ث- در حاشیه بالای درفش آیه شریفه: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفَا كَانَهُمْ بُنْيَان مَرصُوص» به خط نسخ به رنگ طلایی نوشته شده است.
- ج- در دیگر حواشی درفش جمعاً ۲۲ لاله، مظهري از ۲۲ بهمن یاد بود روز پیروزی انقلاب شکوهمند جمهوری اسلامی ایران به رنگ‌های زرد طلایی و یا بنفش مایل به قرمز مليله دوزی شده است.
- چ- در چهارگوشه داخلی حواشی نشانه‌ای از پرچم رسمی کشور جمهوری اسلامی ایران قرار دارد.
- ح- حد فاصل پیراهن و حواشی مربوطه نواری به رنگ زرد طلایی مليله دوزی شده است.
- خ- در حاشیه پایینی درفش بین دو شاخه لاله تاریخ اعطای درفش به رنگ سفید مليله دوزی شده است.
- د- میله درفش از نوع فلز «ورشو» یا «کروم» به طول ۲۶۰ سانتی‌متر و قطر ۴ سانتی‌متر ساخته شده است.
- ذ- سر میله درفش به شکل پیکان (سه پهلو) که با میله درفش هماهنگ و متناسب می‌باشد، ساخته شده است.
- ر- در زیر سر میله درفش سه رُبان به رنگ‌های قرمز جگری و سفید و آبی، به عنوان نماینده نیروهای سه‌گانه به طول ۱۲۰ سانتی‌متر و پهنا ۱۰ سانتی‌متر با گرهی پروانه‌ای زینت داده شده و در انتهای هر روبان منگوله‌ای به همان رنگ نصب شده است.
- ز- سه طرف خارجی درفش با شرابه‌هایی به رنگ زرد طلایی به طول ۱۰ سانتی‌متر دوخته و تزیین داده شده است.
- ژ- در دو طرف لبه بالایی و پایین درفش که آزاد است دو منگوله به رنگ زرد طلایی از مليله آویخته شده است.

س- پیراهن درفش به وسیله لیفه‌ای چرمی روی میله پرچم قرار گرفته است (دستورالعمل درفش و پرچم‌های آجا، ۱۳۷۱: ۶-۷).

۱۵- درفش نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران

مشخصات پرچم یگانی، نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران به شرح زیر است:

الف- نوع پارچه ساتن به رنگ قرمز جگری دو رو دوخته شده است.

ب- ابعاد 140×115 سانتی‌متر است.

ت- حاشیه طرفین ۱۸ سانتی‌متر است.

ث- آرم مصوبه نیرو در وسط پرچم مليله‌دوزی می‌گردد.

ج- در چهار گوشه داخلی پیراهن پرچم (زمینه قرمز) نشانه‌ای از پرچم جمهوری اسلامی ایران به شکل مثلث قرار دارد.

ح- در چهار گوشه حواشی آبی رنگ، آرم جمهوری اسلامی ایران به رنگ طلایی مليله‌دوزی شده است.

خ- در حاشیه بالایی آیه شریفه: «ان الله یحب الذین یقاتلون فی سبیلہ صفا کانهم بنیان مرصوص» با ترجمه آن به فارسی در حاشیه پایین که با خط ثلث به رنگ طلایی مليله‌دوزی شده است.

د- در حاشیه جنب میله پرچم آیه شریفه: «واعدوا لهم ما استطعتم من قوه» با ترجمه آن به فارسی در حاشیه مقابل با خط ثلث به رنگ طلایی مليله‌دوزی شده است.

ذ- حاشیه خارجی دور پرچم به رنگ قرمز جگری به شرابه‌های طلایی به طول ۱۰ سانتی‌متر تزئین شده است و در دو گوشه آزاد آن دو منگوله طلایی مليله‌دوزی و آویخته شده است.

ر- سر پرچم به شکل پیکان (سه پهلو).

ز- میله پرچم به طول ۲۶۰ سانتی‌متر و قطر ۴ سانتی‌متر از نوع ورشو یا کروم ساخته شده است.

س- در زیر پرچم روبانی به طول ۱۲۰ سانتی متر و پهنای ۱۰ سانتی متر به رنگ زمینه پرچم به شکل پروانه گره زده می شود و منگوله ای به همان رنگ از جنس مَلیلَه به آن آویخته می شود (دستورالعمل درفش و پرچم های آجا، ۱۳۷۱: ۹-۸).

فرضیات تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه)

نوع فرضیه های در این پژوهش از نوع تحقیقی می باشند که عبارتند از:

فرضیه اصلی

بین آرم و علایم، نشان، درفش نظامی و روحیه و اعتماد به نفس کارکنان نظامی، رابطه معنادار مستقیم وجود دارد.

فرضیات فرعی

الف- بین ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی و اعتماد به نفس کارکنان نظامی، رابطه مستقیمی وجود دارد.

ب- بین ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی و روحیه کارکنان نظامی رابطه، مستقیمی وجود دارد.

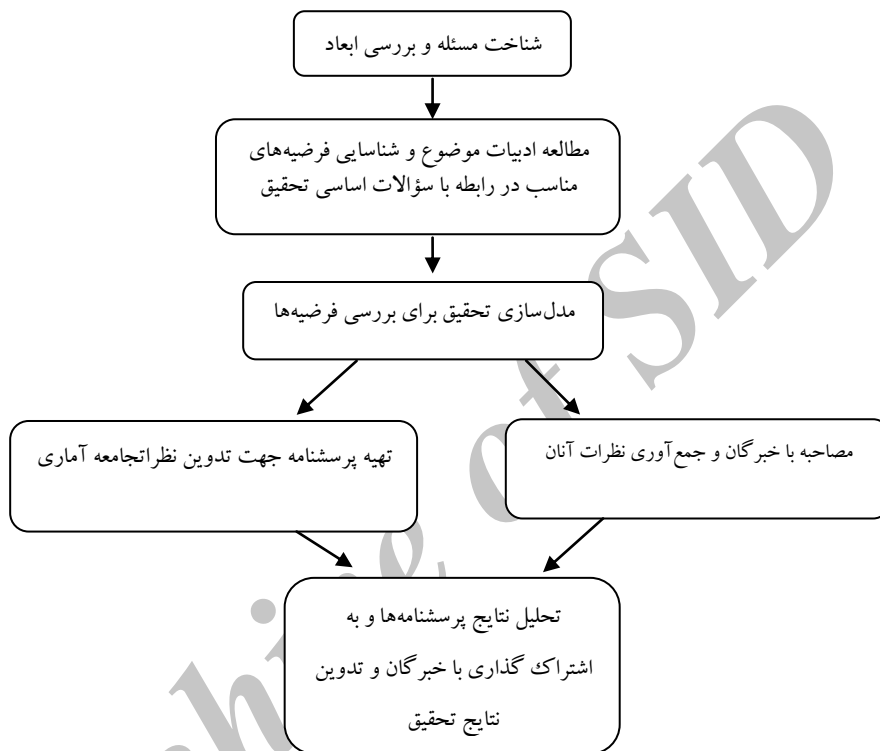
پ- بین ابعاد آرم و علایم، نشان و درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم) رابطه، مستقیمی وجود دارد.

مدل تحقیق

برخورد با موقعیت مسئله ای، اساس تحقیقات کاربردی است. این پژوهش از نظر هدف، به دنبال افزایش کارایی و اثربخشی در واحدهای نظامی و از نوع پژوهش های کاربردی است. از دیدگاه روش شناسی، به دلیل اینکه تحقیق در مورد موضوعی خاص مطرح شده است، روش تحقیق از نوع موردی و زمینه ای^۱ است.

باید توجه داشت که نتایج این نوع تحقیقات، قابلیت تعمیم به سایر جوامع را ندارد. لذا مدل فرآیند این پژوهش به صورت زیر خواهد بود:

شکل شماره ۱: مدل تحقیق

جامعه آماری مورد مطالعه

جامعه آماری عبارت است از همه اعضای واقعی یا فرضی که علاقه‌مند هستیم یافته‌های پژوهش را به آنها تعمیم دهیم (دلور، ۱۳۸۷: ۱۲۰). محدوده مکانی این تحقیق، کلیه کارکنان و دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع) را در بر می‌گیرد.

روش نمونه‌گیری و برآورد حجم نمونه

نمونه‌گیری یعنی انتخاب تعدادی از افراد، حوادث و اشیا از یک جامعه تعریف شده به‌عنوان نماینده آن جامعه (همان: ۱۲۰). روش نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری «تصادفی خوشه‌ای» است. در نمونه‌گیری خوشه‌ای، واحد اندازه‌گیری فرد نیست، بلکه گروهی از افراد هستند که به صورت طبیعی شکل گرفته و گروه خود را تشکیل داده‌اند. این نمونه‌گیری زمان به کار می‌رود که انتخاب گروهی از افراد امکان‌پذیر و آسان‌تر از انتخاب افراد در یک جامعه تعریف شده باشد (همان: ۱۲۶). تعیین حجم نمونه با استفاده از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2} = \frac{(1.96)^2 (0.7)(0.3)}{(0.05)^2} = \frac{0.9604}{0.0025} = 384.16 \approx 385$$

$d = 0.05$
 $t = 1.96$
 $p = 0.5$
 $q = 0.5$

لذا با عنایت به فرمول فوق، حجم نمونه ۳۸۵ نفر در نظر گرفته شد. بدین منظور تعداد ۳۸۵ پرسشنامه بین کارکنان و دانشجویان توزیع و به همان تعداد نیز جمع‌آوری گردید. تعداد نمونه‌گیری از هر خوشه به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۶: جدول نمونه‌گیری

ردیف	عنوان هر خوشه	تعداد پرسشنامه توزیعی
۱	افسر ارشد	۱۲
۲	افسر جزء	۲۲
۳	دانشجو	۲۳۴
۴	درجه‌دار	۲۵
۵	کارمند	۱۲
۶	کارکنان وظیفه	۸۰
۷	جمع کل	۳۸۵

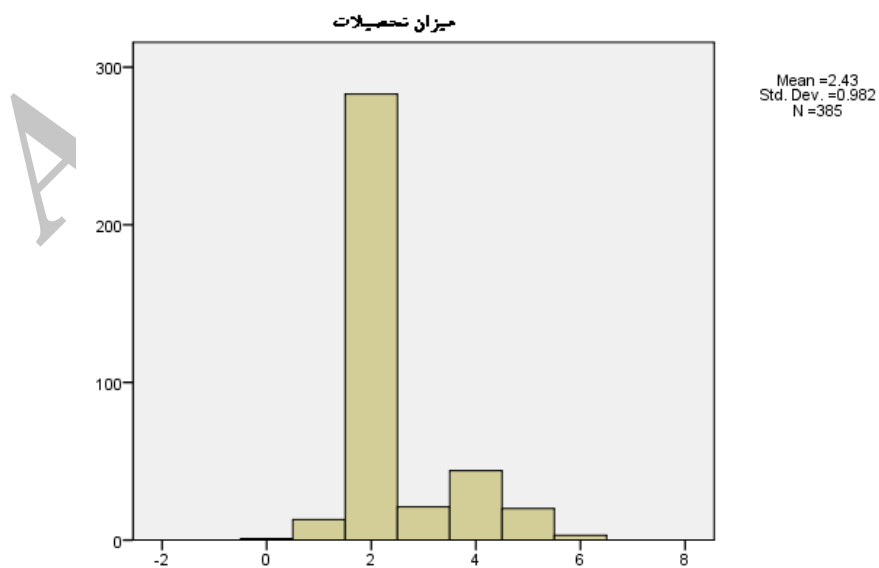
پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده، از لحاظ فراوانی سه مؤلفه میزان تحصیلات، سنوآت و نوع وضعیت خدمت، به شرح زیر می‌باشند.

میزان تحصیلات

جدول شماره ۷: جدول فراوانی میزان تحصیلات

	فراوانی	درصد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
داده گم شده	۱	.۲	.۲	.۲
زیر دیپلم	۱۳	۳.۴	۳.۴	۳.۶
دیپلم	۲۸۳	۷۳.۵	۷۳.۵	۷۷.۱
کاردانی	۲۱	۵.۵	۵.۵	۸۲.۶
کارشناسی	۴۴	۱۱.۴	۱۱.۴	۹۴.۰
کارشناسی ارشد	۲۰	۵.۲	۵.۲	۹۹.۲
دکترآ	۳	.۸	.۸	۱۰۰.۰
جمع کل	۳۸۵	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	

نمودار شماره ۱: نمودار فراوانی میزان تحصیلات

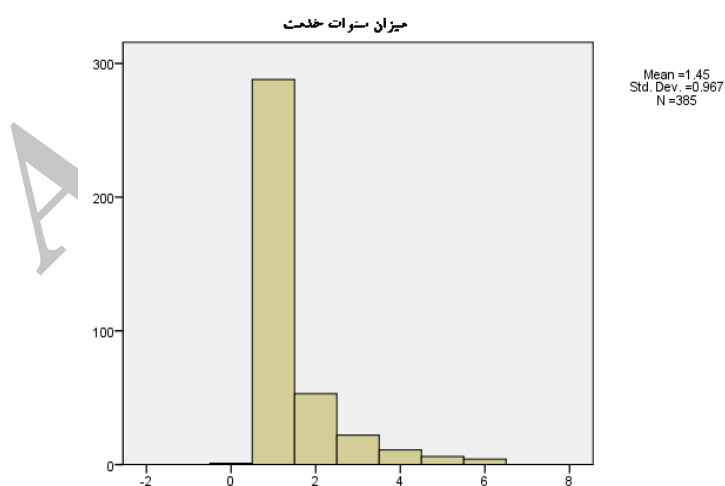

میزان سنوات خدمت

جدول شماره ۸: جدول فراوانی میزان سنوات خدمت

	فراوانی	درصد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
داده گم شده	۱	.۳	.۳	.۳
کمتر از ۵ سال	۲۸۸	۷۴.۸	۷۴.۸	۷۵.۱
۵ - ۱۰ سال	۵۳	۱۳.۸	۱۳.۸	۸۸.۹
۱۱ - ۱۵ سال	۲۲	۵.۷	۵.۷	۹۴.۶
۱۶ - ۲۰ سال	۱۱	۲.۹	۲.۹	۹۷.۵
۲۱ - ۲۵ سال	۶	۱.۶	۱.۶	۹۹.۱
۲۶ - ۳۰ سال	۴	۱.۰	۱.۰	۱۰۰.۱
جمع کل	۳۸۵	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	

نمودار شماره ۲: نمودار فراوانی سنوات خدمت

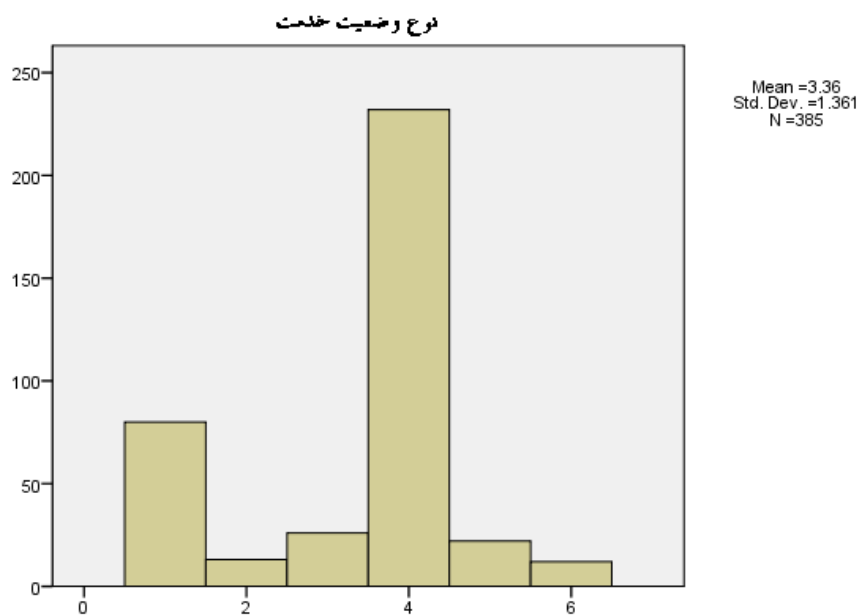

نوع وضعیت خدمت

جدول شماره ۹: جدول نوع وضعیت نوع خدمت

	فراوانی	درصد	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
وظیفه	۸۰	۲۰.۸	۲۰.۸	۲۰.۸
کارمند	۱۳	۳.۴	۳.۴	۲۴.۲
درجه‌دار	۲۶	۶.۸	۶.۸	۳۰.۹
دانشجو	۲۳۲	۶۰.۳	۶۰.۳	۹۱.۲
افسر جزء	۲۲	۵.۷	۵.۷	۹۶.۹
افسر ارشد	۱۲	۳.۱	۳.۱	۱۰۰.۰
جمع کل	۳۸۵	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	

نمودار شماره ۳: نمودار نوع وضعیت خدمت

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر بر مبنای هدف کاربردی و بر حسب روش از نوع توصیفی، پیمایشی و میدانی است.

ابزار گردآوری داده‌ها

نوع تحقیق از نوع میدانی و ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه و پرسشنامه است؛ زیرا هر محقق، قبل از شروع تحقیق و هنگامی که به موضوعی ویژه برای تحقیق علاقه‌مند می‌شود ناگزیر، از مراجعه به اسناد کتابخانه و بررسی اطلاعات اینترنتی در ارتباط با آن موضوع می‌باشد. در این تحقیق نیز با مطالعه کتاب‌ها، مقالات و تحقیقات صورت گرفته در حوزه موضوع مورد بررسی، ابعاد مختلف موضوع را بهتر شناسایی و در رسیدن به هدف تحقیق خود، از آن کمک گرفته‌ایم. پس از انجام بررسی‌های لازم، پرسشنامه مناسب تدوین گردید و اطلاعات کافی برای تجزیه و تحلیل جمع‌آوری شد. لذا ابزار مورد استفاده در انجام این پژوهش به شرح زیر است:

- توزیع پرسشنامه بین کارکنان و دانشجویان دا.اف

- انجام مصاحبه‌های تکمیلی با خبرگان.

- مطالعات کتابخانه‌ای

تعیین متغیرها

۱- متغیر مستقل^۱ (متغیر ملاک): متغیر محرک درون داد است که به وسیله پژوهشگر اندازه‌گیری، دستکاری^۲ یا انتخاب می‌شود تا تأثیر یا ارتباط آن با متغیر دیگری معین شود (دلاور، ۱۳۸۷: ۵۹-۵۸). در این پژوهش متغیر مستقل عبارتند از آرم و علایم، نشان، درفش نظامی. این متغیر در چهار بُعد زیر مورد توجه قرار گرفت:

1-Independent Variable

2-Manipulation

- ساختار ظاهری آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی؛
- ارزش و جایگاه آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی؛
- مفاهیم و فلسفه‌های آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی؛
- کارکرد آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی.

۲- متغیر وابسته^۱ (متغیر پیش بین): متغیر پاسخ، برون داد یا ملاک است و عبارت است از وجهی از رفتار یک ارگانیسم که تحریک شده است. متغیر وابسته مشاهده یا اندازه‌گیری می‌شود تا تأثیر متغیر مستقل بر آن معلوم و مشخص شود (همان: ۵۹). متغیر وابسته در این پژوهش عبارتست از روحیه کارکنان نظامی که این متغیر در دو بُعد زیر مورد بررسی قرار گرفت.

- میزان اعتماد به نفس کارکنان
- میزان روحیه کارکنان

نحوه تهیه و توزیع پرسشنامه

برای تهیه پرسشنامه، تعدادی از پرسشنامه‌های مرتبط با موضوع تحقیق مورد بررسی قرار گرفت و با مروری بر ادبیات تحقیق و مبانی نظری آن، سؤالات پرسشنامه تهیه گردید. پرسشنامه مذکور در قالب ۲۶ سؤال و ۶ بعد طراحی گردید. شایان ذکر است که در مجموع، تعداد ۳۸۵ پرسشنامه با طیف لیکرت (خیلی کم - کم - متوسط - زیاد - خیلی زیاد) در بین کارکنان و دانشجویان دانشگاه توزیع گردید که در نهایت، همان تعداد پرسشنامه تکمیل و برای تجزیه و تحلیل استفاده شد.

روایی و پایایی پرسشنامه

مقصود از روایی^۲ این است: هنگامی که به امید مطالعه یک مفهوم مجموعه‌ای از پرسش‌ها را مطرح می‌کنیم، چگونه می‌توانیم اطمینان یابیم که واقعاً به اندازه‌گیری همان

1-Dependent Variable

2-Validity

مفهوم مورد نظر پرداخته‌ایم یا چیز دیگری را سنجیده‌ایم؟ این پرسش را می‌توان با آزمون‌های خاص روایی‌سنجی پاسخ گفت (سکاران، ۱۳۸۱: ۲۲۳). ابزار اصلی تحقیق، پرسشنامه‌ای بود که توسط محققان طراحی و تدوین شد. روایی ظاهری و محتوایی ابزار پژوهش با استفاده از نظرات صاحب‌نظران حوزه، پس از اعمال اصلاحات لازم به دست آمد.

توانایی ابزار در حفظ پایایی^۱ خود در طول زمان، حاکی از پایداری آن و تغییرپذیری اندک آن است. این توانایی، گویای برازش ابزار است؛ چرا که در هر زمان اندازه‌گیری صورت گیرد، نتایج پایدار به دست می‌آید (سکاران، ۱۳۸۱: ۲۲۷). لذا برای تعیین پایایی ابزار تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه ۸۹۴/۰ بود که نشان‌دهنده پایایی بالای سازه‌های پرسشنامه بود.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های گردآوری شده از طریق توزیع پرسشنامه، با استفاده از نرم‌افزاری SPSS^۲ پردازش و تحلیل گردیدند.

تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها

الف- آزمون فرضیه‌ها

پس از گردآوری و تدوین داده‌ها، با استفاده از نرم‌افزار SPSS خروجی‌های به‌دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این پژوهش از ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن^۳ استفاده شده است. این همبستگی شکل خاصی از همبستگی گشتاوری^۴

-
- 1- Reliability
  - 2- Statistical Processor for Social Science
  - 3- Spearman
  - 4- Product – Moment Correlation

پیرسون است. همبستگی رتبه‌ای زمانی به کار می‌رود که داده‌های جمع‌آوری شده از متغیرهای مورد مطالعه، به صورت رتبه‌ای باشد (دلور، ۱۳۸۷: ۲۱۱).

فرضیه ۱: بین ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی و اعتماد به نفس کارکنان نظامی رابطه مستقیمی وجود دارد.

ارتباط ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم) با اعتماد به نفس، به شرح زیر است:

جدول شماره ۱۰: جدول ارتباط اعتماد به نفس با ساختار ظاهری

میزان اعتماد به نفس	ساختار ظاهری		
.۶۰۶**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	ساختار ظاهری
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۶۰۶**	همبستگی اسپیرمن	میزان اعتماد به نفس
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۱: جدول ارتباط اعتماد به نفس با ارزش و جایگاه

ارزش و جایگاه	میزان اعتماد به نفس		
.۴۸۳**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	میزان اعتماد به نفس
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۴۸۳**	همبستگی اسپیرمن	ارزش و جایگاه
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۲: جدول ارتباط اعتماد به نفس با مفاهیم و فلسفه‌ها

مفاهیم و فلسفه‌ها	میزان اعتماد به نفس		
.۴۴۴**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	میزان اعتماد به نفس
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۴۴۴**	همبستگی اسپیرمن	مفاهیم و فلسفه‌ها
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۳: جدول ارتباط اعتماد به نفس با کارکرد

کارکرد	میزان اعتماد به نفس		
.۴۳۸**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	میزان اعتماد به نفس
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۴۳۸**	همبستگی اسپیرمن	کارکرد
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

با توجه به اطلاعات به دست آمده از نرم افزار آماری SPSS که در جدول‌های بالا نشان داده شده است، بین ابعاد آرم و علایم، نشان و درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم) با اعتماد به نفس، رابطه مستقیمی وجود دارد. لذا فرضیه اول در سطح معناداری ۰/۰۱ مورد تأیید قرار گرفت.

فرضیه ۲: بین ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی و روحیه کارکنان نظامی رابطه مستقیمی وجود دارد.

ارتباط ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم) با روحیه، به شرح زیر است:

جدول شماره ۱۴: جدول ارتباط روحیه با ساختار ظاهری

میزان روحیه	ساختار ظاهری		
.۷۶۲**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	ساختار ظاهری
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۷۶۲**	همبستگی اسپیرمن	میزان روحیه
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۵: جدول ارتباط روحیه با ارزش و جایگاه

ارزش و جایگاه	میزان روحیه		
.۷۶۰**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	میزان روحیه
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۷۶۰**	همبستگی اسپیرمن	ارزش و جایگاه
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۶: جدول ارتباط روحیه با کارکرد

کارکرد	میزان روحیه		
میزان روحیه	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
	۳۸۵	حجم نمونه	
کارکرد	.۶۱۰**	همبستگی اسپیرمن	
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۷: جدول ارتباط روحیه با مفاهیم و فلسفه‌ها

مفاهیم و فلسفه‌ها	میزان روحیه		
میزان روحیه	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
	۳۸۵	حجم نمونه	
مفاهیم و فلسفه‌ها	.۶۴۳**	همبستگی اسپیرمن	
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
	۳۸۵	حجم نمونه	

با توجه به اطلاعات به دست آمده از نرم افزار آماری SPSS که در جدول‌های بالا نشان داده شده است، بین ابعاد آرم و علایم، نشان و درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم) با روحیه، رابطه مستقیمی وجود دارد. لذا فرضیه دوم در سطح معناداری ۰.۰۱ مورد تأیید قرار گرفت.

فرضیه ۳: بین ابعاد مختلف آرم و علایم، نشان، درفش نظامی رابطه مستقیمی وجود دارد.

ارتباط ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم)، به شرح زیر است.

جدول شماره ۱۸: جدول ارتباط ساختار ظاهری با ارزش و جایگاه

ارزش و جایگاه	ساختار ظاهری		
.۷۰۸**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	ساختار ظاهری
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۷۰۸**	همبستگی اسپیرمن	ارزش و جایگاه
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۱۹: جدول ارتباط ساختار ظاهری با مفاهیم و فلسفه‌ها

مفاهیم و فلسفه‌ها	ساختار ظاهری		
.۶۶۰**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	ساختار ظاهری
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۶۶۰**	همبستگی اسپیرمن	مفاهیم و فلسفه‌ها
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

جدول شماره ۲۰: جدول ارتباط ساختار ظاهری با کارکرد

کارکرد	ساختار ظاهری		
ساختار ظاهری	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	۰.۵۶۱**
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	.۰۰۰
	۳۸۵	حجم نمونه	۳۸۵
کارکرد	۰.۵۶۱**	همبستگی اسپیرمن	۱.۰۰۰
	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	.
	۳۸۵	حجم نمونه	۳۸۵

جدول شماره ۲۱: جدول ارتباط ساختار ظاهری با مفاهیم و فلسفه‌ها

مفاهیم و فلسفه‌ها	ارزش و جایگاه		
ارزش و جایگاه	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	۰.۶۱۵**
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	.۰۰۰
	۳۸۵	حجم نمونه	۳۸۵
مفاهیم و فلسفه‌ها	۰.۶۱۵**	همبستگی اسپیرمن	۱.۰۰۰
	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	.
	۳۸۵	حجم نمونه	۳۸۵

جدول شماره ۲۲: جدول ارتباط ساختار ظاهری با کارکرد

کارکرد	ارزش و جایگاه		
ارزش و جایگاه	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	۰.۵۳۵**
	.	سطح معناداری (دو دامنه)	.۰۰۰
	۳۸۵	حجم نمونه	۳۸۵
کارکرد	۰.۵۳۵**	همبستگی اسپیرمن	۱.۰۰۰
	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	.
	۳۸۵	حجم نمونه	۳۸۵

جدول شماره ۲۳: جدول ارتباط ساختار ظاهری با مفاهیم و فلسفه‌ها

مفاهیم و فلسفه‌ها	کارکرد		
۰.۵۱۱**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	کارکرد
۰.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	۰.۵۱۱**	همبستگی اسپیرمن	مفاهیم و فلسفه‌ها
.	۰.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

با توجه به اطلاعات به دست آمده از نرم‌افزار آماری SPSS که در جدول‌های بالا نشان داده شده است، بین ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی (ساختار ظاهری، ارزش، کارکرد و مفاهیم)، رابطه مستقیمی وجود دارد. لذا فرضیه سوم در سطح معناداری ۰.۰۱ مورد تأیید قرار گرفت.

ب- دیگر یافته‌ها

۱- بین وضعیت خدمت و ارزش و جایگاه آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی، در سطح معناداری ۰.۰۱ رابطه مستقیمی وجود دارد.

جدول شماره ۲۴: جدول ارتباط وضعیت خدمت با ارزش جایگاه

ارزش و جایگاه	وضعیت خدمت		
۰.۱۴۲**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	وضعیت خدمت
۰.۰۰۵	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	۰.۱۴۲**	همبستگی اسپیرمن	ارزش و جایگاه
.	۰.۰۰۵	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

۲- بین وضعیت خدمت و مفاهیم آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی، در سطح معناداری ۰.۰۱ رابطه مستقیمی وجود دارد.

جدول شماره ۲۵: جدول ارتباط وضعیت خدمت با مفاهیم و فلسفه‌ها

مفاهیم و فلسفه‌ها	وضعیت خدمت		
.۲۰۱**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	وضعیت خدمت
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۲۰۱**	همبستگی اسپیرمن	مفاهیم و فلسفه‌ها
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

۳- بین میزان اعتماد به نفس و روحیه کارکنان، در سطح معناداری ۰.۰۱ رابطه مستقیمی وجود دارد.

جدول شماره ۲۶: جدول ارتباط وضعیت خدمت با میزان روحیه

میزان روحیه	میزان اعتماد به نفس		
.۵۵۱**	۱.۰۰۰	همبستگی اسپیرمن	میزان اعتماد به نفس
.۰۰۰	.	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	
۱.۰۰۰	.۵۵۱**	همبستگی اسپیرمن	میزان روحیه
.	.۰۰۰	سطح معناداری (دو دامنه)	
۳۸۵	۳۸۵	حجم نمونه	

نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی تأثیر بسیار زیادی بر میزان، چگونگی و کیفیت روحیه و میزان اعتماد به نفس کارکنان نظامی دارد. به عبارت دیگر چگونگی ساختار ظاهری، میزان ارزش و جایگاه، عملکرد و کارکرد و مفاهیم و فلسفه‌های وجودی آرم و علایم، نشان، درفش نظامی با میزان روحیه و اعتماد به نفس رابطه مستقیمی دارد. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که بین نوع وضعیت خدمت و ارزش و جایگاه و مفاهیم و فلسفه‌های وجودی آرم و علایم، نشان، درفش نظامی رابطه مستقیمی وجود دارد. بین میزان سنوات و مدرک تحصیلی با ابعاد آرم و علایم، نشان، درفش نظامی و روحیه و اعتماد به نفس رابطه معناداری تأیید نگردید.

پیشنهاد برای تحقیقات آتی

به منظور توسعه بحث، موضوعات زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ۱- تعیین جایگاه و ارزش کمی آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی در بین نظامیان؛
- ۲- بهبود مفاهیم و فلسفه‌های آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی؛
- ۳- ارزیابی دقیق چگونگی و کیفیت کارکرد آرم، علایم، نشان و پرچم نظامی.

محدودیت‌های پژوهش

محدودیت مکانی توزیع پرسشنامه.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم، مترجم ابوالفضل بهرام پور، چاپ چهارم، انتشارات آوای قرآن، ۱۳۸۶.
- ۲- آلبوم شکل علایم رسته‌های آجا، چاپ یکم، چاپخانه ارتش ج.ا.ا، شهریور ۱۳۷۷.
- ۳- بختورتاش، نصرت الله، تاریخ پرچم ایران، درفش ایران از باستان تا امروز، چاپ سوم، انتشارات بهجت، ۱۳۸۷.
- ۴- پهلوان، فهیمه، درآمدی بر تحلیل عناصر تصویری در آرم، چاپ اول، انتشارات دانشگاه هنر، ۱۳۸۸.
- ۵- دستورالعمل درجه‌های نظامی، چاپخانه ارتش ج.ا.ا، ۱۳۶۹.
- ۶- دستورالعمل درفش و پرچم‌های ارتش جمهوری اسلامی ایران، چاپخانه ارتش ج.ا.ا، ۱۳۷۱.
- ۷- دستورالعمل لباس کارکنان نیروهای نظامی و انتظامی، چاپ اول، چاپخانه ارتش ج.ا.ا، تیر ماه ۱۳۷۰.
- ۸- دلاور، علی، مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، انتشارات رشد، چاپ ششم، تهران، ۱۳۸۷.
- ۹- دیاکوف، تاریخ ایران باستان، ترجمه روحی ارباب، بنگاه ترجمه و نشر، ۱۳۴۶.
- ۱۰- رستمی، محمود، فرهنگ واژه‌های نظامی، ستاد مشترک ارتش ج.ا.ا، تهران، ۱۳۷۸.
- ۱۱- ریچاردسون، اف. ام، روحیه جنگی، ترجمه معاونت پژوهش دانشگاه امام حسین (ع)، چاپ اول، ۱۳۶۹.
- ۱۲- سکاران، اوما، روش‌های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، چاپ دوم، انتشارات مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران، ۱۳۸۱.
- ۱۳- شاردن، سفرنامه شاردن، ترجمه محمد عباسی، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۳۵.
- ۱۴- کریستن‌سن، آرتور، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی، دانشگاه تهران، ۱۳۳۱.
- ۱۵- کمانگر، احمد، قانون اساسی مشروطه و متمم آن، مجموعه قوانین اساسی و جزایی، تهران، ۱۳۳۵.
- ۱۶- مقتدر، هوشنگ، مباحثی درباره سیاست بین‌المللی و سیاست خارجی.
- ۱۷- نیر نوری، حمید، تاریخچه بیرق ایران و شیر و خورشید، دانشگاه تهران، ۱۳۴۴.
- ۱۸- وزارت ارشاد اسلامی، اداره کل تبلیغ و انتشارات، قانون اساسی ج.ا.ا.